

УДК 94 (497.1) "1941"
353.8 (497.1) "1941"

СРБИЈА И ПОДЕЛА ЈУГОСЛАВИЈЕ 1941. ГОДИНЕ

Апстракт: Војно поражена у краткотрајном Априлском рату, Краљевина Југославија формално је капитулирала 17. априла 1941. Претходне "Одредбе" су у суштини капитулантски акт, а из њега је Немачка изводила тезу о нестанку југословенске државности, иначе супротну међународном јавном праву. На тлу поражене Југославије, коначна подела у овој фази је изведена на бази бечких споразума и договора Јоакима фон Рибентропа и Галеаца Ђана. Југославија је подељена од стране четири окупатора: Немачке, Италије, Бугарске и Мађарске. Србија се налазила под војно-окупацијским режимом, плаћајући контрибуције.

Кључне речи: Априлски рат, капитулација, окупација, квинслинзи, поделе, разграничења, режим, уредбе, Трећи рајх.

Војно поражена Краљевина Југославија у краткотрајном Априлском рату формално је капитулирала 17. априла 1941. године. Претходне "Одредбе" у суштини су капитулантски акт, што произилази из фактичког односа снага на ратишту, неправно-правности преговарачких страна и немачког одбацивања примирја у датој ситуацији, што је све означавало катастрофални војни пораз.¹ Из капиту-

лантског акта Немачка је изводила тезу о нестанку југословенске државно-

ма Италије, Мађарске и Бугарске, командантом немачке 2. армије фон Вајксом, као и Радивојем Јанковићем и Александром Цинцар Марковићем, а ступиле су на снагу 18. априла 1941. године. Овим "Одредбама" југословенске снаге су се безусловно предале. (Види: Зборник НОР, Том II, књ. 2, други део-Прилог, док. бр. 20). У вези капитулације Краљевине Југославије и поделе њене територије, стања у земљи, распореда немачких посадних јединица, репресалија према становништву, прикупљање ратног плена и ратних заробљеника, Види: Зборник НОР, Том XII, књ. 1 док. бр. 1-7, 9, 11, 14, 16, итд.

¹ "Одредбе о извршењу примирја између Немачке и југословенске оружане силе" потписане су у згради чехословачког посланства у Београду, 17. априла 1941. године, пред војним и дипломатским представници-

сти, иначе супротне међународном јавном праву.

Немачка документација из месеца пред устанак, јула 1941. године, открива антисрпски став немачких команди, примену репресивних мера, претње грађанству.²

² У свим земљама које су се у другом светском рату нашле под окупацијом фашистичких сила терор и геноцид над становништвом добили су неслућене размере (у рату је животе изгубило око 55.000.000 људи). Окупирана Србија спадала је међу земље у којима су фашистички завојевачи примењивали најстрашније методе терора и геноцида. У обавештењу становништва Србије, 22. априла 1941. године, Х. Ферстер истиче да "као војни заповедник у Србији преузима с тим даном управу у земљи и ко се његовим заповестима не покорава, врши саботажу или друга кривична дела, поступиће се с њим по ратном војном закону". (Види: Зборник НОР, Том 12, књ. 1, док. бр. 21.). Позвати становништво на покорност или га на то присилити репресивним мерама, разбијајући му при том веру и наду у слободу и независност и стварајући уверење о безизлазности из ситуације, сламајући слободарски дух и традиције, карактеристика је сваког завојевача, па и Ферстера овом приликом. У том духу, преузимајући функцију војноуправног команданта Србије, генерал Ферстер је издао и "Наредбу" о увођењу немачког казненог права и казних одредби о окупираној Србији. (Види: 17. Нда, рег. бр. 15/2-1, к. 53, 134). Посебном "Наредбом" Ферстер је регулисао и слушање радиостаница у окупираној Србији (27. маја 1941. године). У њој се истицало да је на територији немачког Рајха дозвољено слушање следећих емисионих станица:

1. Радио Београда и краткоталасне радио-станице Земун;
2. Радио-станица протектората Праг, Брно и Моравске Остраве, као и њихове краткоталасне станице;
3. великих радио-станица: "Дунав", "Вишња" и "Луксембург", као и станице "Фризланд"
4. радио-станица Варшава и Краков;
5. радио-станице "Париз" (Види: Зборник НОР, Том 1, књ. 2, док. бр. 91).

Врх Трећег Рајха није се у току 1941-1944. године ослободио србофобије, Хитлер пре свега, независно од тактичких, а и стратешких промена политике према Србима у појединим фазама окупације. Првобитни циљ је био да се наплате контрибуције, организује економска експлоатација Србије, обезбеде значајне саобраћајне артерије које су пресецале Србију. Генерално гледано, требало је обезбедити мир у позадини будућег Источног фронта, приликом остваривања плана "Барбароса".

Србија се налазила у централном делу Балкана, а њиме је, моравском долином, ишла стратешки значајна саобраћајна веза са Софијом и даље, Малом Азијом и Блиским истоком; друга веза настављала се вардарском долином према Егејском мору, значајном због намераваних немачких операција против Енглеске у северној Африци. Трећу саобраћајну магистра-

Шредеровом "Уредбом" од 11. јула 1941. године, истиче се да ће се: "смрћу или робијом, не испод три године, казнити ко намерно:

1. за рат важне залихе или постројења сваке врсте, нарочито плинска, водена и електрична постројења, телефонска и светлосна постројења укло-ни или оштети;
2. помаже на заузетој територији лица која нису немачка;
3. на штету немачке војне силе или Рајха, преноси вести лицима или властима изван заузете територије;
4. приређује противнемачке скупове или на њима учествује;
5. у намери да шкоди немачкој војној сили или Рајху, обуставља посао, одвраћа раднике или друге позива да престану са радом или да га напусте". (Види: Зборник НОР, Том 1, књ. 2, док. бр. 94). О терору и геноциду у окупираној Србији, Вид. Зборник НОР. Том 1, књ. 2, док. бр. 93, 95-101, 103, 106, 108, 109, 114-117, 120-123, итд.

лу од непроцењивог значаја представљао је Дунав, који је повезивао са Румунијом (петролејска поља: транспорт нафте и петролеја из поља Плоештија), Бугарском и Црним морем. Дунавом је транспортована и рудача из Србије, као и пољопривредни производи. Експлоатација пољопривредних и рудних сировина из Србије започела је одмах после окупације, али је, због устанничких акција и немачке реакције оперативним групама, била увелико успорена у другој половини 1941. године.

У Прогласу Главномандујуће армије од становништва Југославије затражена је апсолутна лојалност: "Очекујемо од становништва да ће својом мудрошћу и увиђавношћу одустати од свих непромишљених поступака, од сваке врсте саботаже, од пасивног или чак активног отпора упорног против немачке војске. Све наредбе немачких војних власти имају се безусловно извршити. Немачка оружана сила жалила би, ако би, изазвана непријатељским поступањем појединих цивилних лица, била присиљена да предузме најстрожије мере против становништва. Сваки појединац треба да остане на свом месту и да и даље врши свој посао. Тиме ће он најбоље користити својој отаџбини, своме народу и највише самом себи".³ А у "Објави" за заузету југословенску територију изричито се наређује следеће: "Немачка војна сила гарантује становништву потпуну безбедност, личну и иметка. Ко се мирно и мирољубиво понаша нема се чега бојати; насиље и саботажа кажњавају се најстрожијим мерама. Као саботажа сматра се и свако оштећење, ускраћивање

жетве, за рат важне залихе и инсталације сваке врсте као и цепање и оштећење огласа. Под нарочитом заштитом немачке војне снаге стоје: гасна, водоводна, електрична и железничка постројења, бране, као и уметничке вредности; све справе за радио-предавање, укључујући и аматерске радио-предаваче и све за њихов погон употребљиве и преношљиве произвођаче струје, батерије и акумулатори, имају се неодложно предати са свим прибором код најближих војних власти или месне немачке командатуре. Предаја ватреног оружја као и ратних справа одређена је нарочитом објавом".⁴

Строгим војним прописима предвиђене су казне за све оне који су се: "огрешили о дужности предаје справа за радио-предавања, као и ватреног оружја и ратних справа; који су потпомагали војна лица, сем немачких, на заузетој територији; пружали помоћ код бекства цивилних лица у незаузете територије; преносили вести лицима или властима изван заузете територије на штету немачке војне снаге и Рајха; саобраћали са ратним заробљеницима; вређали немачке војне снаге и њене заповеднике, скупљали по улицама, ширили летке, сазивали јавне зборове и поворке које им нису претходно одобрене од немачког заповедника, као и сваку противнемачку манифестацију; наговарали на обустављање рада, злонамерно обустављали посао, штрајк и искључење"⁵. У "Објави" за заузету југословенску територију, истиче се да је обавеза државних и општинских власти, полиција и школа, да и даље раде, као и сва занатлијска предузећа,

³ "Службени лист за заузету југословенску територију" (издаје Главномандујући армије), април 1941, бр. 1.

⁴ Исто.

⁵ Исто.

трговине и банке, чије би безразложно затварање било ригорозно кажњено".⁶

"Наредбом" о сузбијању пљачке предвиђена је смртна казна: "Ко пљачка казниће се смрћу. У мање тешким случајевима казниће се робијом или затвором".⁷

Низом "Наредби" предвиђено је регулисање акутних економских питања ("Наредба о порезима и наметима у окупираним областима Југославије", "Наредба о забрани повишења цена", "Наредба о заплени у заузетим југословенским областима", "Наредба о непријатељском иметку у запоседнутим територијама Југославије"). Уз "Наредбу о заплени у заузетим југословенским областима" обелодањен је и посебан "Додатак" који је чини комплекснијом и свеобухватнијом (он обухвата: пољопривредне производе, храну за људе и стоку, шећер и мармеладу, гвожђе и челик; руде за оплемењивање и метале; племените метале; азбест и камење; драго и полудраго камење; индустријска уља и масти, восак, смолу и лепила; каучук и каучуково млеко; ткачке и влакнарске материјале; кожу, масти и сирову кожу; сирове материјале и производе хемијске индустрије и шумске и дрводељске сирове материјале и производе.⁸ А "Наредбом о правилном руковању и управљању предузећима у заузетим југословенским областима" се истиче да све занатлије, произвођачи хране, пољопривредна, шумска и дрвна предузећа морају да продуже са

радом и да се обезбеди правилно руковање и управљање њима.⁹

Наредбом војног заповедника у Србији од 9. маја 1945. године забрањен је рад и оснивање удружења свих врста изузимајући она која служе чисто привредним циљевима. Управе тих удружења биле су дужне да обезбеде њихову имовину, а истовремено да у року од пет дана по објављивању ове "Наредбе" поднесу територијално надлежним крајскомандатурама целовит попис те имовине. Овом "Наредбом" забрањено је било оснивање удружења која нису служила чисто привредним циљевима.¹⁰

Војни заповедник у Србији захтевао је обавезну пријаву штампарских и умножавајућих справа. Обавеза је обухватала ротационе машине, шнелпресе, тигле, зецмашине свих врста, ручне справе за слагање, умножавајуће справе свих врста, које су се у предвиђеном року морале пријавити одређеним командатурама.¹¹

У оквиру економске нормализације живота предвиђена је била и обнова рада или продужење рада свих радњи у којима пре Априлског рата није било упошљено више од двадесет радника, за које никакво нарочито одобрење није било потребно. За све друге радње, за обнову или продужење њиховог рада, било је потребно одобрење војног заповедника у Србији, за које се молба предавала Генералном опуномоћенику за привреду преко: Индустријских комора, или Тр-

⁶ "Службени лист за заузету југословенску територију" (издаје Главномандујући армије), април 1941, бр. 1.

⁷ Исто, мај 1941, бр. 2.

⁸ Исто.

⁹ Исто.

¹⁰ Лист Уредаба војног заповедника у Србији, бр. 4, Београд, 16. мај 1941. (Наредба о забрани рада и оснивању удружења).

¹¹ Исто (Наредба о обавезном пријављивању штампарских умножавајућих справа, од 9. маја 1941.).

говинских комора, или Занатских комора, или Централне индустријских корпорација или Савеза индустрија за прераду гвожђа и метала.¹²

Посебно је било регулисано располагање бродовима, пловним оруђима и инсталацијама југословенске речне пловидбе. Уредбом је изричито забрањено: продаја, оптерећивање, давање у закуп, под кирију или одвођење бродова (парних и моторних чамаца, шлепова, дереглија, танкова и слично), пловних алата (багера и других оруђа за хидротехнику, пловкранова и слично) и пловних објеката (штекова, пловних радионица и слично), који су до 13. априла 1941. године били уписани у неком југословенском бродском регистру или до тог дана пловили под југословенском заставом или потпуно или делимично били власништво или својина неког југословенског држављанина или друштва са седиштем у Југославији.¹³

Прецизно је регулисано једно од најважнијих питања сваког рата: питање ратних заробљеника. Немачком наредбом о држању заробљеника од 15. маја 1941. године прецизно су наведени статус и обавезе "бивших војних обвезника".

Према чл. 1 ове "Наредбе" сви мушкарци Срби и Словенци који се налазе на окупираној територији, који су пре или за време овог рата били позвани у војску или вршили неку дужност као војници, у ствари су ратни

заробљеници и онда кад су их немачке војне јединице пустиле на слободу и о томе им дале потврду. Они су се имали најкасније у року од десет дана, по објављивању ове "Наредбе", јавити председнику општине где станују или пребивају. Чланом 2 је било предвиђено да се ови бивши војници обвезници пуштају привремено из заробљеништва на одсуство. А градски и сеоски председници општина били су обавезни да на основу пријава саставе спискове пријављених према приложеном формулару. Тако састављени спискови имали су се у року од седам дана по истеку рока за пријављивање, предати месним надлежним крајскокомандантурама. Уколико су бивши војни обвезници, сходно члану 1 ове "Наредбе", имали код себе оружје, муницију, бомбе, експлозивни или запаљиви материјал, војну опрему или одела (шињеле, блузе, панталоне, капе и чизме), морали су то одмах предати председницима општина, који су опет били дужни да у року од десет дана после пријема истих пошаљу списак предатих ствари крајскокомандантима. На основу састављених спискова, које су председници сеоских и градских општина предавали надлежним крајскокомандатурама, сваки војни обвезник је добио "Објаву" снабдевену потписом крајскокоманданта и оверену службеним печатом о њиховом привременом одсуствовању из ратног заробљеништва. Уз основне (личне) податке о војном обвезнику (ратном заробљенику), у "Објави" се истицало да се, као залог за пуштање из немачког заробљеништва, заробљеник има уздржавати сваког непријатељског поступка према немачком народу (нарочито према немачкој војној сили) и народима који су у савезу или пријатељству са Немачком. Изричито

¹² Лист Уредаба војног заповедника у Србији, бр. 4, Београд, 12. маја 1941.

¹³ "Службени лист за заузету југословенску територију" (издаје Главнокомандујући армије), бр. 5, Београд, 22. мај 1941. године (Уредба о располагању бродовима, пловном оруђу и инсталацијама југословенске речне пловидбе, од 20. маја 1941.).

је наглашено да заробљеник не сме више од пет дана напустити срез овог садашњег пребивања без дозволе надлежног немачког крајскоманданта, а кршење ових прописа повлачило би за собом хапшење заробљеника и осуду по немачким војним законима.¹⁴

Војни заповедник у Србији је посебном Уредбом регулисао монетарно питање увођењем српског новца. Новчаном јединицом "Српске државе" постао је српски динар. Предвиђено је било да један динар буде раван једном динару Краљевине Југославије. Новац Краљевине Југославије, који је и даље био у оптицају у Србији, остао је и даље законско средство плаћања, све дотле док не буде нарочитом уредбом повучен и стављен ван оптицаја.¹⁵

Југославија је подељена од стране: Немаца, Италијана, Бугара и Мађара на следеће територијалне јединице, организоване као вазалне државе, са квислиншким режимима или анектираним деловима: Независна држава Хрватска (НДХ), Србија, територије под мађарском окупацијом, територије под бугарском окупацијом, Љубљанска провинција, анектирани део Словеније Трећем Рајху, Црна Гора, анектирани део Далмације Италији, Косово и Метохија, који су од половине 1941. године ушли у састав Велике Албаније.

Неки делови ових територија су раздељени између више окупатора. Тако је Косово било подељено између српских квислинга (фактички Нема-

ца), Италијана и Бугара. Србија је подељена између Немаца, Италијана и Бугара, који су држали Санџак и делове Косова и Метохије.¹⁶

¹⁴ Границу бугарске окупационе зоне у Србији Врховна команда Вермахта утврдила је 18. априла 1941. године када је било издато поверљиво саопштење А. Хитлера о сагласности да бугарске трупе уђу у Србију, али само до линије Пирот-Врање-Скопље-ток Вардара до грчке границе. (Види: Зборник НОР, Том XII, књ. 1, док. бр. 5). Међутим, ова линија је убрзо измењена. Банска управа Моравске бановине известила је 28. маја 1941. године министарство унутрашњих послова у Београду да се: "Граница према Бугарској, са даном 27. мајем зантно се изменила у корист Бугарских окупационих сила, тако да је под бугарску власт дошао остатак среза нишавског, варош Бабушница и цела територија среза пољаничког док су срезиви гњилански, грачанички и неродимски, коначно припали италијанској окупационој власти". (Види: Извештај банске управе Моравске бановине, 2, бр. 799, 28. мај 1941. године-17, Нда, 19-1-32). До лета 1941. године Бугарска је, дакле, окупирали тадашње срезове: царибродски, нишавски, лужички, босиљградски, бојанички, прешевски и пчињски, делове паланачког и власотиначког среза и територију североисточно од Зајечара, између Тимока и старе југословенско - бугарске границе. Деветог маја 1947. године Министарство иностраних послова Трећег Рајха је утврдило границе (тада су назначене територије окупиране Југославије које су уступљене бугарским окупационим трупама) и у одсеку Митровице: од тачке 1504 у југозападном правцу, тако да се долина Ибра пресеца 10 км западно-северозападно од Митровице, затим на растојању 10 км западно од пруге Митровица-Урошевац, до хоризонтале пруге Чикатово-Приштина, до завијутка, пруга 12 километра југозападно од тачке 800 код Чикатова (припада Италији), затим дуж хоризонтале 800 поред Приштине; одавде као и до овдезападно од пруге ка Урошевицу. У одсеку северозападно од Љуботена граница је ишла од тачке 1507 у југозападном правцу ка Мушникову (припада Италији), тако да су целу долину северозападно од Љуботена задржали Бугари. (Види: 17, НАВ-Т-77, р. 1295, с.

¹⁴ "Службени лист за заузету југословенску територију" (издаје Главкомандујући армије), бр. 4. (Наредба о држању заробљеника, од 15. маја 1941.).

¹⁵ *Исто*, бр. 8. (Уредба о Српском новцу, од 29. маја 1941. године).

Режими окупације су се разликовали по другом мерилу: по степену строгости или зависно од тога да ли је део одређене територије био трајно под окупацијом или анектиран. Србија се налазила под војно-окупационим режимом, плаћајући контрибуције. Била је једина земља у Југославији која се налазила под војним режимом. Њено сужавање на Србију пре балканских ратова било је предвиђено и претходним немачким "смерницама" за поделу Југославије.¹⁷

1016-7). Још раније, у заповести команде 2. армије, 21. априла 1941. године, Италијанима је признато окупирање косовских области: Призрена, Чикатова, Пећи, Ђаковице, а Приштина и пруга која води од Скопља према северу остали су у окупационој зони немачких окупационих јединица. (Види: Зборник НОР, Том 12, књ. 1, док. бр. 17)

¹⁷ Хитлеровим "Привременим смерницама за поделу Краљевине Југославије" поражена и понижена Југославија, између учесника у њеном разбијању имала се поделити на овакав начин:

- 1) "некадашње подручје Штајерски и Крањске: подручје Штајерске повећано према југу приближно 90 километара широким, а 10-15 дубоким појасом, има припасти области Штајерске. Северни део Крањске са граничном линијом према југу (према Сави), а северно од Љубљане, са линијом која овде према приложеној карти Врховне команде војске, има се прикључити Корушкој. Подручје које су запоселе немачке јединице предаће Врховна команда војске надлежним "гаулајтерима" чим то дозволи смирење ситуације у земљи. Предаја подручја, које су запосели Италијани, регулисаће се писмом Фирера Дучеу, и то након што ово изричито нареди Министарство иностраних послова. До тога времена нека се са немачке стране не предузимају никакве мере."
- 2) Подручје Прекомурја: има у целини припасти Мађарској и то према историјској граници (овде се очигледно мислило и на Међумурје). Узето је и разматрање пресељење Словенаца, који живе у северозападном делу тога подручја, те ће се ово реализовати касније. Предају овог подручја Мађарској уредиће Врховна команда војске.

3) Банат: подручје где се Драва састаје са мађарском границом, па до ушћа Тисе у Дунав има припасти Мађарској. Подручје јужно од Тисе, ставиће се за сада, под немачку заштиту, а исто тако и територија јужно од Дунава према истоку, и то општом линијом, која иде од ушћа Мораве у Дунав-Пожаревац-Петровац-Књажевац-Кална. Овај простор обухвата борско подручје бакра, а према југоистоку и оближње подручје угља. Споменута линија важи као основа за разграничење. На том се подручју има првенствено оредвидети војна управа.

4) Јужна Србија: подручје које је настањено бугарским Македонцима, припада, с обзиром на етничку границу, Бугарској. Привремено успостављање границе, с обзиром на то, одредиће Врховна команда војске која ће припремити предају ових области Бугарима.

5) Стара Србија: подручје старе Србије има доћи под немачку војну управу под Врховном командом војске.

6) Хрватска: ће унутар националних граница бити самостална држава. Са немачке стране неће бити никаквог мешања у унутрашње политичке односе.

7) Преостала подручја укључујући Босну и Црну Гору: политичко уређење ових подручја препушта се Италији. Овде може доћи у обзир и успостављање самосталне Црне Горе. Одређивање граница: у колико граница није успостављена у претходном одсеку (1) њу ће одредити Врховна команда војске, у договору са Уредом за иностране послове и опуномоћеником за четворогодишњи план, као и са Министарством за унутрашње послове Рајха. (Види: Ф. Чулиновић, *Окупаторска подела Југославије*, Београд 1970, 52). Видљиво је да је у "Смерницама" само у основним начелима била решена подела Југословенске државне територије. У њима је остало доста нерешеног и недефинисаног, те се то покушало решити Хитлеровом одлуком, 24. априла 1941, о разграничењу немачких и италијанских окупационих зона, повлачењем демаркационе линије и поделом југословенске територије на два дела (немачка и италијанска интересна сфера), уз уступање извесне територије "млађој браћи" Бугарској и Мађарској и то на простору НДХ, Санцака и Косова, док је разграничење у Словенији и према Бугарској остало и даље отворено.

Од српског становништва затражена је предаја оружја, непосредно после априлске капитулације. Старо правило је да окупатор у интересу спровођења мирне управе тражи у свим окупираним крајевима предају оружја. У српском случају постоје још два отежавајућа момента: први, се тиче антисрпског става руководства Трећег Рајха, док је други одређен антиокупаторским акцијама у јулу и августу 1941. године.

О строгости поступка сведоче и нормативне мере војног заповедника у Србији ("Уредба о предаји оружја" од 24. јула 1941).¹⁸

На тлу поражене Југославије дошло је до немачко - италијанског раз-

¹⁸ "Уредбом се наглашава да се становништву српске окупиране територије даје последња прилика предају оружја. При томе војни заповедник у Србији наређује следеће:

"Предаја ватреног оружја (укључујући и ловачко ватрено оружје) као и муниције ручних граната, експлозивних средстава и другог ратног оружја, има се неодложно, најдаље, закључно до 20. августа 1941. године извршити код надлежног председника општине, најближе жандармеријске станице или код најближих немачких војних власти. Од овога се изузимају само спомен - оружја без употребљиве вредности, као и оно ватрено оружје којим су опремљене српске власти са одобрењем неке немачке војне власти. Председници општина и жандармеријске станице имају предато оружје одмах да спроведу најближој немачкој војној власти или надлежној крајскомандантури; Немачке војне власти имају предато оружје неодложно да спроведу надлежној крајскомандантури;

Код предаје, најдаље неодложно до 20. августа 1941., оружје које се налази у његовом поседу биће ослобођен казне због држања оружја, у колико пре истека 20. августа 1941. године није био ухваћен да под сумњивим околностима држи оружје". (Лист Уредба војног заповедника у Србији, бр. 16, Београд 25. јул 1941. године).

граничења.¹⁹ Коначна подела у овој фази изведена је на бази бечких разговора и споразума Јоакима фон Рибентропа и Галеаца Ћана.²⁰

Подела Југославије проистицала је из немачког уверења да она не постоји више као држава, она је разбијена у зависности од немачке тежње да се у том географском простору ликвидира највећа балканска држава и на њеном месту створе режими који ће следити политику Трећег Рајха. Разбијањем Југославије, Хитлер је рачунао да је тиме казнио Србију као стуб ове "Версајске творевине". Вођа Рајха се наплаћивао и за поразе Аустроугарске и Немачке у првом светском рату. Хитлер се светио за атентат на надвојводу Ф. Фердинанда и 27. март за који је била окривљена српска заверничка клика.²¹

¹⁹ Зборник НОР, Том XII, књ. 1, док. бр. 27.

²⁰ Хитлеровом одлуком од 24. априла 1941. године демаркациона линија између немачких и италијанских трупа на територији НДХ, Санцака и Косова, ишла је правцем: Сомбор-Петриња (немачка места)-пут Петриња, Глина, Бос. Нови, Приједор, Бања Лука, Јајце, Д. Вакуф, Травник, Високо, Сарајево, (немачка места)-железничка пруга Сарајево, Прача, Устипрача, Рудо (немачка места)-пут Рудо-Прибој (немачко место)-пут Нова Варош, Сјеница, Нови Пазар (немачка места)-Митровица (немачко место)-железничка пруга Митровица, Приштина, Урошевац (немачка места), и даље на југ ка Охриду. (Види: Ј. Марјановић, *Устанак и народноослободилачки покрет у Србији 1941*, Београд, 1963.

²¹ Основни правац ове граничне линије на граници Србије према Санцаку, углавном је остао непромењен мада су је Италијани касније померили на север, запоседајући Рудо, Прибој, Нову Варош и Сјеницу. На подручју Косова, демаркациона линија је, такође, промењена, пошто су, нешто касније, Италијани запосели Приштину и Урошевац и подручје све до Орлова чуке, где ће бити тромеђа између окупационих зона Немачке,

Одмазда над Србима види се и по шифри плана за бомбардовање Београда, 6. априла 1941. године: "Казна".²² Манифестације Хитлерове србифобије су многобројне и њихове конкретне форме биће у даљим анализама наведене.

Чак и на наведени начин сужена Србија није била компактна и јединствена са становишта власти, јер су неки делови квислиншке Србије практично биле под влашћу фолксдојчера

Италије и Бугарске. Утврђена линија је још неколико пута мењана, и тек је крајем маја 1941. године коначно утврђена, И важила је до капитулације Италије 1943. године.

²² Види: А. Митровић, *On the significance and tradition of MARCH 27, 1941, War and Revolution in Yugoslavia, 1941–1945*, Београд 1985. А. Митровић полемиче са немачким историчарем Хелмутом Гинтером Дамсом и његовим виђењем догађаја везаних за 27. март 1941. и њихову интерпретацију. По Дамсовом мишљењу новија историја Југословена је претежно била тајна, историја заповедничких организација, чија је улога била да планирају и убијају из потаје, главне политичке личности. Историјско је по њему, у југословенској историји "Црна рука", Унутрашња Македонска револуционарна организација и усташе, док су догађаји које је вредно поменути састављени од низа насиља, као тајно убиство краља Александра Обреновића, престолонаследника Франца Фердинанда и краља Александра Карађорђевића укључујући убиство и пуковника Драгутина Димитријевића - Аписа. Ту се налазе, по њему историјски корени 27. марта 1941. и све се може објаснити у неколико тачака:

- а) то није ништа ново, до ново насиље, овог пута против приступања Југославије Тројном пакту, 25. марта 1941. године;
- б) ношено је групом официра, подржаваних на улицама, од студената и војника;
- в) узвицима на улицама који нису били ништа друго до нека врста рата који су изазвали Хитлера за напад на Југославију. Сви ови Дамсови погледи су били прошарани његовим тврдњама да је сваки устанак (буна) нечастан посао (заверенички, тајни), па и 27. март.

(Банат),²³ или фактички, под немачком управом, надзором и експлоатацијом (Косовскомитровачки округ са Трепчом).²⁴

²³ У Априлском рату, у времену од 6-12. априла 1941. године, Београд је бомбардован 10 пута, са око 620 бомбардера који су избацили око 600 тона бомби, а у циљу ловачке заштите и напада на земаљске циљеве над Београдом је употребљено око 320 ловачких авиона. Приликом ових бомбардовања многи објекти, а нарочито стамбени, страдали су не само од разарања већ исто тако и од пожара као последица бомбардовања запаљивим бомбама. Тешко је била оштећена водоводна и канализациона мрежа, а такође и електрична и трамвајска мрежа. Од бомбардовања је оштећена водоводна мрежа на 360 места, па су многи делови града остали без воде. У току бомбардовања Београд је поднео и велике људске и материјалне жртве. Према подацима које је дала Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, у Београду је погинуло 2.271 лице, док је према подацима Управе града погинуло око 4.000 Београђана (такве податке наводи и пуковник Тусен). Према извештају Техничке дирекције града Београда, од бомбардовања је порушено 714, теже оштећено 1.888, а лакше оштећено 6.615 зграда, док је број лакше оштећених станова износио 22.831. Како је укупно регистрованих зграда у Београду било 19.641, од чега је оштећено 9.365, то процентуално износи 50%. (Види: Ђ. Пиљевић, *Београд у рату и револуција 1941.-1945*, књ. 1, Београд, 1984, 91-95).

²⁴ Статус Баната, у коме су фолксдојчери представљали добар део становништва, због отворених аспирација Мађарске и Румуније с једне стране, и тежње вођства фолксдојчера да формирају посебну државу, с друге стране, коначно је решен на Конференцији у Управном штабу војноуправног команданта у Србији - о регулисању односа између фолксдојчера и Комесарске владе Србије, на подручју Баната, 5. јуна 1941. године - представника војноуправног команданта Србије (Кисел), вођства фолксдојчера и владе М. Аћимовића Банат је добио статус аутономне административне јединице у оквиру окупираних Србије. Десетак дана касније, 14. јуна 1941. године,

Задржавање старог унутрашњег уређења (бановине) у Србији значило је искоришћавање старих облика организације унутрашњег уређења. Седиште Дунавске бановине налазило се у Смедереву, али се Банат практично налазио под влашћу фолксдојчера.²⁵

Државне железнице под окупацијом ("Српске државне железнице"), регулисале су саобраћај између западних земаља: Француске, Швајцарске и Италије са југоисточном Европом, преко Трста (Триесте). Под југоисточном Европом мислило се на Хрватску (НДХ), Србију, Румунију, Албанију, Бугарску и Грчку. Главне станице СДЖ биле су Београд и Ниш.

"Уредбом о унутрашњој управи у Банату", формирана је институција подбана Дунавске бановине, са седиштем у Петрограду (Зрењанин), за 12 банатских срезова, да би 26. децембра 1941. године Недићевом реорганизацијом квислиншке управе у Србији, Банат постао један од њених 14 округа. Поделом Југославије Немци су, због значаја рудника Трепче, задржали за себе вучитрнски, лапски и косовскомитровачки срез. 8. августа 1941. године донета је "Уредба" о уређењу управе у немачком окупационом делу Косова. Њоме су ова три среза, те срез Н. Пазар, као "Област Косова", били до Недићеве реформе административне управе у Србији, 26. децембра 1941. године у саставу Дринске бановине са седиштем у Ужицу. Формирањем округа К. Митровица је постала један од 14 округа окупираних Србије.

²⁵ Споразумом, 5. јуна 1941. године, о регулисању односа између фолксдојчера и Комесарске владе Србије одлучено је да: један генерални опуномоћеник фолксдојчера заступа као српске Комесарске владе интересе фолксдојчера; заступник смедеревског бана имаће своје седиште у Петровграду; Апелациони суд из Новог Сада премешта се у Петровград; даје се одређена аутономија у погледу школства; код заступника подбана поставиће се један опуномоћеник за железнице и фолксдојчери ће са одређеним персоналом учествовати у управном апарату српске државе. (Види: Зборник НОР, Том XII, књ.1, док. бр. 59).

Транзитне пруге ишле су од Београда до "државне границе" Чифлик, "државне границе" Грделица и "државне границе" Прилужје. "Државну границу" према Румунији представљао је Вршац, а од Шапца преко Саве налазила се НДХ. У оквирима датих граница СДЖ су превозиле војна лица и пошиљке на основу кредита. Године 1941. овај кредитни превоз се односио на следеће категорије војних лица: Српска државна стража (пољска, гранична и градска); Српски добровољачки корпус са својим јединицама; Дринска група С-37; Самостални Ибарски четнички одред С-54 генерала Милана Недића; Горски штаб четничког војводе Косте Пећанца; Јунковачки самостални четнички одред С-20; Четнички одред војводе Милорада "Роде" Милосављевића; Комесаријат Управе двора Његовог Величанства Краља; Председништво Министарског савета - Материјални одсек; Стална војна болница Београд, Ваљево, Крагујевац и Ниш. Ни једна друга команда, установа и одред, сем поменутих категорија, није имала права да се користи кредитираним превозом.²⁶

Квислиншки режим Србије је био нижег ранга у поређењу са квислиншким режимом НДХ, која је вазална држава. Србија у току рата није добила тај статус. НДХ, за разлику од квислиншког режима у Србији, има међународни уговорни капацитет, своја дипломатска представништва и акредитоване мисије земаља које су признавале њен режим у Загребу. Она је, за разлику од Србије, проширивала свој територијални оквир и државни суверенитет у источном Срему са Зе-

²⁶ "Комерцијална служба Српских државних железница", Београд, 2. септембар 1941, бр. 2.

муном.²⁷ Квислиншки режим у Србији и НДХ су несумњиво творевине сила Осовине-Србија Немачке, а НДХ Немачке и Италије, али међу њима постоји битна разлика, јер је НДХ вазална држава, док се Србија налазила под војном окупацијом. Оружане снаге НДХ су се у складу са својим међународним статусом ангажовале ван граница НДХ, и то у рату против СССР-а. НДХ је, за разлику од квислиншког режима у Србији, објавила рат САД и Великој Британији, пришла Антикоминтерна пакту и успоставила фактичке односе са Ватиканом. Католичка црква у НДХ, са Алојзијем Степинцем на челу, прихватила је НДХ и дала овој држави духовни легитимитет, насупротив СПЦ, чији се патријарх налазио прво у конфинацији, а касније у логору Дахау. Хијерар-

²⁷ Као и Банат, тако и источни Срем (срезови Земун и Стара Пазова), у почетку због идентичних разлога имао неодређен статус "интересног привредног подручја" војноуправног команданта Србије. Међутим, тежња сремских фолкдојчера је била, да заједно са банатским сународницима створи немачку подунавску државу. Опумоћеник Министарства иностраних послова Трећег Рајха у Србији (Бенцлер), је 5. маја 1941. године тражио од Министарства унутрашњих послова Трећег Рајха, да Земун са околином остане у саставу окупираних Србије, истичући да је то неопходно из: важних војних разлога, осигурања саобраћаја, снабдевања Београда, итд. Врховна команда војске је 7. маја 1941. године, у сагласности са Министарством иностраних послова, одлучила да град Земун остане у надлежности војноуправног команданта у Србији, под условом да се касније изврши коначно разграничење, који ће од 22. маја 1941. године имати свога комесара за град и срез Земун. Разграничење је учињено 10. октобра 1941. године када је ово подручје било уступљено НДХ, али је власт и даље остала у рукама фолкдојчера. (Види: Зборник НОР, Том XII, књ. 1, док.бр. 44).

хија и свештенство СПЦ били су жртва усташког геноцида.

Србија је квислиншким режимом била не само смањена, дискриминисана, војним режимом, већ и опкољена са свих страна непријатељским државама и режимима. На Дрини, Сави и Дунаву налазила се НДХ; Мађарска је окупирала и децембра 1941. године анектирала Бачку (Баранью, Међумурје и Прекомурје), а на југу се налазила непријатељски расположена Бугарска, која је окупирала и анектирала Врањски и Пиротски округ. Италија је била окупатор у Санџаку и на делу Косова. Србија је била ван италијанске сфере утицаја, тако да за њу србофилска италијанска политика, одређена интересима Рима да нађе противтежу "Хрватској и Хрватима" (НДХ заправо), како би остварила до краја своју доминацију на источној обали Јадрана и у Подунављу. Антисрпску ноту имале су посебно међународне везе између Софије и Загреба (Бугарске и НДХ).²⁸ На истоку

²⁸ У оквиру своје међународне политике НДХ је настојала да учврсти бугарско-хрватске односе, како би се створио "словенски сектор у немачко-италијанском кругу. "Жеља за приближавањем НДХ Бугарској била је срачуната и на успостављање једног вида "лојалне опозиције"у спорним балканским питањима. НДХ је у заједници са Бугарском оптерећивала квислиншки режим у Србији, према коме су гајиле и трајно неповерење. У основи овога непријатељства лежала је жеља обеју страна да се никада више не поврати "Великосрпска Југославија", која је била проглашена за непријатеља и Хрватске и Бугарске. Уз то спомињало се и "непријатељско држање" и понашање Југославије према Бугарској и Хрватској. Да би се додвориле Бугарима, усташке новине су нападале и Британце због њиховог оспоравања бугарског освајања Македоније. (Види: АССИП, Избегличка влада, Извештај генералног конзула Ђорђа Ђуричића из Ци-

Србија се граничила Румунијом генерала Јона Антонескуа, која је припадала Осовини, ратовала на Истоку, али није водила антисрпску политику, што је било одређено делом традицијом, а далеко више тежњом за приближавањем Букурешта и Београда да би се супротставило Будимпешти и Софији. Првобитне идеје да се Румунији припоји део југословенске територије са влашким становништвом убрзо су се угасиле захваљујући ставу влашког становништва које се опредељивало за Србију, будући у њој интегрисано, а на другој страни велику природну препреку томе чинио је Дунав.²⁹

У НДХ, невезаној уговором са СССР-ом, започео је прогон комуниста од првог дана установљења новог поретка. У Србији комунисти нису прогањани све до почетка рата на Истоку, то јест до 22. јуна 1941. године.

риха Министарству иностраних послова, од 14. августа 1941. године).

²⁹ На успостављеним интересима Румуније и Мађарске с једне стране, и Бугарске и Румуније с друге стране, успостављени су подношљиви односи између генерала Антонескуа и српских квислинга, који су, такође, били антибугарски и антимађарски расположени. Користећи везу са квислиншким режимом у Србији Антонеску је настојао да гради равнотежу на Балкану против Бугарске и Мађарске што је свакако одговарало и српским квислинзима. После слома Краљевине Југославије, Румунија је, додуше, била покренула питање територијалних рекомпензација, тражећи за себе североисточни део насељен Румунима и Власима, измешаним са српским становништвом. Чак је панрумунски иредентистички покрет сматрао да су Румуни влашка етничка група. Не наилазећи на неки већи одјек код становништва Србије, ова акција, покренута маја и јуна 1941. године, све је више слабила, али је настављена и наредне године преко Бироа "Румуни Тимочани", без знатнијих резултата. (Види: Б. Петрановић, *Револуција у контрареволуцији у Југославији 1941-1945*, књ.1, Београд 1983, 450).

Но, у Берлину је припреман план за уништење комуниста чим дође до напада Немачке на СССР, под шифром "Интернационала".³⁰ Србија се са својим војним режимом разликовала од других југословенских земаља под окупацијом, а такође и у неким другим правцима.

У немачком и италијанском заробљеништву нашло се преко 350 хиљада заробљеника - Срба, Црногораца и Словенаца.³¹ Имајући у виду

³⁰ У извештају оперативног одељења војно-управног команданта у Србији, 11. јула 1941. године, истиче се да се после отпочињања рата против СССР-а осећала јако жива комунистичка активност и у том циљу је појачано обезбеђивање важних циљева и објеката, ангажовање јачих јединица и хапшење комуниста. (Види: АВИИ, НАВ-Т-501, р. 245, с. 567).

³¹ Број југословенских ратних заробљеника, жртава Априлског рата, тешко је утврдити, а наведени подаци су доста непоуздани. Према подацима немачких јединица које су учествовале у Априлском рату, заробљено је, на подручју Југославије до 6. маја 1941. године, 268.395 припадника Југословенске војске. (Види: АВИИ, НАВ-Т-77, р. 1222, с. 9332975). Од тога је 234.721 војника и подофицира и 2.653 официра било смештено у четири прихватна логора на територији 18. војног округа и то: Пудлаху, замку Рецкоф, Радгони и Хрушици; и два прихватна логора на подручју 17. војног округа: Ајзенштат и Хајнбург. Сем тога, на подручју окупиране Србије остало је, 28. априла 1941. године, 27.195 заробљених војника и подофицира и 1.571 официра, а на подручју Загреба, Сарајева и Бања Луке 152 официра и 2.103 војника и подофицира. (Вид., Зборник НОР, Том XII књ. 1, док. бр. 47). Користећи немачке изворе В. Глишић у својој монографији наводи бројку од 325.000 југословенских ратних заробљеника из Априлског рата, а на другом месту, у истој монографији, истиче да је у првим месецима окупације по логорима у Грчкој, Бугарској и Југославији било око 240.000 југословенских заробљеника. (Види: В. Глишић, *Терор и злочин нацистичке Немачке у Србији 1941.-1944*, Београд 1968, 36). С друге стране, Б. Петрановић и

активне и резервне старешине, као војне обвезнике, са становишта њиховог стручног образовања, интелектуалног потенцијала, доба старости, Србија је, и српски народ уопште, у току рата поднела необично високе жртве. Пре свега, због одсуства радно најспособнијег становништва. Сужена и стешњена, Србија је постала стечиште прогоњених Срба, Црногораца и Словенаца. На стотине хиљада људи сливало се у Србију, у њене градове и села, где су прихваћени, смештени и обезбеђени. Тешко је утврдити тачан број ових избеглица, али се помиње и бројка од 400.000.³² Ове избеглице су

М. Зечевић истичу да је у краткотрајном Априлском рату било заробљено око 375.000 војника. (Види: Б. Петрановић, М. Зечевић, *Југославија 1918-1988*, Збирка докумената, Београд 1988, 471). Према Хитлеровој изјави из априла 1941. године (такве податке даје и Главни Хитлеров стан 28. маја 1941. године) укупан број заробљеника је износио 337.864 војника и подофицира и 6.298 официра, не рачунајући фолксдојчере и Мађаре и још неке, који су одмах пуштени кући. Све ове заробљене војнике, подофицире и официре, Хитлер означава као Србе, па се и овде ради о очигледној идентификацији свега онога што је југословенско са српским. (Види: "Обнова", бр.12, 1941).

³² Према извештају Комесара за избеглице и пресељенике Т. Максимовића председнику квислиншке владе М. Недићу, 16. августа 1944. године, у Србији је било укупно 241.011 избеглица и пресељеника. Међутим, то су биле само евидентирани особе. Стварна бројка је далеко већа и она, према слободним проценама које нам дају поједини документи, износи од 300-400 хиљада избеглица и пресељеника. (Види: АВИИ, Нда, кут. 27, рег. бр. 1/5. Записник са саслушања ф. Нојхаузена, 16. септембра 1947). Број од 400.000 наводи се и у писму Председништва Министарског савета Србије, 16. септембра 1942. године, упућеном немачком команданту у Србији (Види: АВИИ, Микротека, НАВ-Н-0-501, р. 258, с. 001024-34).

прелазиле на своју руку у Србију, спасавајући се од прогона, протериване или у групама транспортоване у Србију као место одредишта. Потицали су из Македоније под бугарском влашћу, Косова и Метохије под терористичким притиском "Арнауца", бежали од усташког уништења и принуђени да напуштају тло Бачке и Барање под мађарском окупацијом.³³

Србија је давала склониште угроженом српском становништву и са болом доживљавала "мртиријум" српског народа у НДХ. Срби и Словенци су били жртве геноцида усташа и Немаца. Једном виду геноцида (денационализација) били су подвргнути Далматинци (италијанизирани) и Македонци, после распршивања првих илузија да је са бугарском окупацијом стигло национално ослобођење (бугаризовани). Сем Срба и Словенаца, под

³³ Стање избеглица и пресељеника на дан 16. августа 1944. године, рапоредених по окрузима Србије је било: из НДХ је избегло и преселило се у Србију 118.167 лица; из Мађарске 24.931 лице; из Бугарске 42.065 лица; из Црне Горе и Албаније 48.808 и из Словеније 6.175 лица. (Види: Ај, Комесаријат за избеглице, ф.197 - Дневни извештај, 16. августа 1944. године, бр. 171, Изванредног комесара за избеглице и пресељенике, Т. Максимовића, председнику владе М. Недићу). Избеглице и пресељеници су били овако распоређени по окрузима: у Банатском 9.287; у Крагујевачком 11.047; у Краљевачком 7.462; у Ваљевском 9.034; у Зајечарском 12.180; у Београдском 17.293; у Крушевачком 10.177; у Лесковачком 21.225; у Митровачком 15.029; у Моравском 13.431; у Нишком 17.712; у Пожаревачком 11.610; у Ужичком 7.390 и Шабачком 23.922, те у граду Београду 53.326, уз 19 придошлица и 865 лица смештених у карантин (укупно 241.011 лица). Разумљиво је да се овде ради о евидентираним лицима, а број не евидентираних, као што смо видели, био је знатно већи.

удар геноцида долазили су Цигани и Јевреји.

Усташки режим је имао изразито антисемитски карактер. У НДХ је усвојено тзв. Нирнбершко законодавство. Квислиншки режим у Србији је прихватио немачку антијеврејску политику, пре свега "Збор" Д. Љотића, али су ликвидатори били Немци. Уништење Јевреја, Београда, Србије и Баната познаје две фазе: од јула до децембра 1941. године и од децембра 1941. до половине маја 1942. године. У првој фази Јевреји су били жртве репресалија, а у другој сабрани на "Сајмишту" и уништени помоћу немачких душегупки.³⁴

³⁴ Први сабирни логор у Србији који су Немци формирали, искључиво за интерниране Јевреје, био је у Крагујевцу. Формиран је маја 1941. године, а у њему су били интернирани Јевреји (мушкарци) из Крагујевца и сви су стрељани 19. октобра 1941. године. Логор у Шапцу и "Црвени крст" у Нишу били су сабирни логори за јеврејске жене и децу, из тих места, за њихово одвођење у концентрациони логор "Сајмиште" у Београду. Концентрациони логори су се формирали искључиво на територији Србије, а у следеће су одвођени Јевреји: концентрациони логор "Топовске шуме", "Бањица", Концентрациони логор Шапцу (Јеврејски логор), "Црвени крст" у Нишу, "Сајмиште" у Земуну, као и Радни логор у Борском руднику. Према прикупљеним подацима, са територије Баната, Србије и Санцака, страдало је преко 15.000 Јевреја (11.000 из Србије, 3.800 из Баната и 260 из Санцака). У односу на остале наше покрајне, Јевреји су у ове три били најпре ликвидирани. Нпр. у извештају Турнера, 29. августа 1942. године команданту југоистока Леру истиче се да је Србија једина земља у којој је решено питање Јевреја и Цигана. (Види: Ј. Романа, *Јевреји Југославије 1941-1945*, жртве геноцида и учесници НОР, Београд 1980, 71-86). Међу првим Јеврејима који су приступили КПЈ, био је Моша Пијаде, затим Исак Алфандари, Давид Албахари, Александар Штајнфелд, Злата Милер, Клара Фејеш, Па-

Јевреји су врло рано дошли под удар репресивног законодавства војног заповедника у Србији. "Наредба" од 30. маја 1941. године односила се на Јевреје и Цигане. Прво је одређено које се лице може сматрати Јеврејином. Тим поводом "Наредба" предвиђа да се Јеврејином сматра: "свако лице које води порекло од најмање три јеврејска претка (под овим се подразумевају родитељи оца и мајке). Преци се сматрају за Јевреје ако су по раси пунокрвни Јевреји или припадају јеврејској вероисповести или су јој припадали. Као Јевреји се сматрају и Јевреји мелези од једног или два јеврејска претка (под овим се подразумевају родитељи оца и мајке), који су после 5. априла 1941. године припадали заједници јеврејске вероисповести или јој приступили. Исто тако се сматрају Јеврејима и јеврејски мелези који су венчани Јеврејком или који сту-

гле Пап (1933. секретар МК СКОЈ-а за Београд и члан МК КПЈ, затим 1934. члан ПК СКОЈ-а за Србију, а на Петој земаљској конференцији 1940. године изабран је за члана СК КПЈ), Ружица Рип, Леополд Дајч (секретар скојевске организације на Медицинском факултету). На Филозофском факултету запажени су били Оскар Давичо, Давид Нафтали, Јожи Барух, Дора Фрајденфелд; на Правном факултету Бешка Бембаса-Цветић (секретар партијске организације "Жена данас"), Олга Алкалај, Јосиф Алмозлино (са Ивом Лолом Рибаром) учествовао је 1940. године на Међународном омладинском конгресу као делегат Универзитета), Соломон Анаф, Мирко Давичо (секретар скојевске организације), Јосиф Леви (задужен од КПЈ да ради са Јеврејском омладином), итд. На Техничком факултету својим револуционарним радом су се истичали Исидор Барух, Еди Давичо (био члан МК СКОЈ-а у Београду), Иван Шуц и други, а на Пољопривредном факултету Аврам Амар (1936. године био је секретар МК СКОЈ-а за Београд), итд. (Види: Ј. Романо, *н.д.*, 23-26).

пе у брак са Јеврејком".³⁵ У року од две недеље после објављивања ове "Наредбе" Јевреји су били дужни да се пријаве српским полицијским властима да би се увели у спискове Јевреја. Трагична је чињеница да су Јевреји били дужни да се обележе-морали су носити на левој руци жуту траку са натписом "Јеврејин". Као људи "ниже расе" нису могли бити јавни службеници и обавеза је српских власти била да их што пре уклони из службе. Било им је забрањено упражњавање праксе адвоката, лекара, зубног лекара, ветеринара и апотекара. За Јевреје оба пола, у старосној доби од 14-60 година, био је предвиђен принудни рад за поправку од рата изазваних штета. Посећивање позоришта, биоскопа, места за разоноду сваке врсте, јавних купатила, спортских приредаба, јавних вашара, као и локала, уколико немају дозволу за приступ Јеврејима, такође је било забрањено Јеврејима. Они нису могли бити ни власници васпитних или забавних установа или, пак, да буду запослени у њима. За њих је било забрањено свако располагање иметком.

Овом "Наредбом" Цигани су били изједначени са Јеврејима, пошто су и за њих важиле одговарајуће, у њој предвиђене одредбе. Циганином се сматрало оно лице које је водило порекло од најмање три циганска претка. Са Циганима су се изједначавали и цигански мелези који су водили порекло од једног или два циганска претка и који су били ожењени Циганком или ступили у брак са Циганком. Као и Јевреји, и Цигани су носили жуте

³⁵ Лист Уредаба војног заповедника у Србији, Београд, 31. маја 1941. године, бр. 8. (Наредба која се односи на Јевреје и Цигане, од 30. маја 1941.).

траке за обележавање на којима је стајао натпис "Циганин".³⁶

Војни заповедник у Србији је децембра 1941. године донео још строже прописе о Јеврејима. Тако је било предвиђено да под претњом смртне казне забрањено: "Јевреје примати на конак или сакривати, предмете од вредности ма које врсте, намештај и новац примати на чување од Јевреја, или их куповином, заменом или неким другим правним послом стицати"³⁷. Морали су бити пријављени сви уговори о куповини, замени или слични уговори, закључени са Јеврејима после 6. априла 1941. године.

Јеврејска имовина постала је објекат пљачке, Ајнзац групе, а после избијања устанка почело је стрељање Јевреја у име одмазде. Позивајући се на наређење војног заповедника у Србији од 10. октобра 1941. године, којим се предвиђало стрељање талаца у знак одмазде за нападе на немачке војнике, окупатор је током овога месеца извршио масовна стрељања. Ово наређење се односило и на Јевреје који су масовно стрељани на бројним стратиштима.³⁸

³⁶ Лист Уредаба војног заповедника у Србији, Београд, 31. маја 1941. године, бр. 8

³⁷ Исто, 24. децембра 1941., бр. 27. (Уредба која се односи на примање на конак Јевреја, од 22. децембра 1941. године).

³⁸ Л. Ивановић и М. Вукомановић, у књизи "Дани смрти на Сајмишту", Н. Сад, 1969, 6, на следећи начин описују страдање Јевреја: "...Логор на Сајмишту формиран је као сабирни-пролазни логор. Док су у њему биле смештене јеврејске жене, деца и старци, називан је "Јеврејски логор", "Јеврејски логор у Земуну". Касније, кад су Јевреји ликвидирани добијао је разна имена: "Логор за партизане", "Земунски логор", "Дулаг 172", "Скупни логор Сајмиште" итд. Међутим, за све време његовог постојања он је био сабирни, пролазни логор, а то је значило да се

Јевреји су, делом, пасивно дочекали немачку политику ликвидације, што је за њих било карактеристично и у осталим земљама Европе. Живело је и у Србији неко уверење да их Немци неће физички ликвидирати, самим тим што припадају другом народу, другој раси и другој вери. На то су утицале и неке заблуде које су Немци вештачки стварали, образујући, на пример екипе ради здравственог надзора Јевреја. Но у Србији је део Јевреја активно иступио против окупатора, супротстављајући се наведеном фатализму одласком у партизанске одреде или приступањем организацијама НОР-а. Међу Јеврејима који су се у Србији борбено ангажовали 1941. године истицали су се млађи кадрови који су пре рада пришли КПЈ и СКОЈ-у. На тлу Ужичке републике наилазимо на Јевреје међу санитетским радницима, уметницима, партијским активистима (др. Фрида Гутман,³⁹ Бора Барух⁴⁰ и др.)

Прилив већег броја Јевреја на слободну територију и у оружане партизанске формације ометале су тешкоће да се допре до слободних територија, нађу везе (јавке) за прелазак, у условима високог степена конспирације. Јаша Романо помиње групе Јевреја у Нишу (њих око 300), који су се фаталистички помирили са својом судбином и комплетно настрадали у логору "Црвени крст" у Нишу.⁴¹

у њему врши масовно уништавање затвореника, или да су затвореници одатле одвођени на принудни рад".

³⁹ Г. Николиш, *Коријен, стабло, наветина-Мемоари*, Загреб, 1980, 336.

⁴⁰ В. Глишић, *Ужичка република*, Београд, 1986, 174.

⁴¹ Од Јевреја у Нишу је страдало њих укупно 341 (стрелјани на Бубњу и у логору "Сајмиште"), а из околине Ниша и места из исто-

чне Србије око 100 лица, као и 150 јеврејских избеглица из Пољске, које су до рата биле конфиниране у Нишкој Бањи. За њихову смрт су одговорни капетан др. Хамер, из Штетина, шеф Гестапоа у Нишу, др. Ерих Бинке из Хановера, др. Едвард Женке из Магдебурга, Карло Унгард, фолксдојчер, Стефан Живковић из Пирота, шеф Специјалне полиције у Нишу. (Види: Ј. Романо, *н.д.*, 78).